

Over koppelverkoop, consortia en andere licentieproblemen

Verskillende actoren op de informatiemarkt zijn behoedzaam bezig de mogelijkheden te exploreren van nieuwe publicatie- en distributievormen. Daarbij wordt geëxperimenteerd met andere businessmodellen, zonder te veel af te wijken van welbekende patronen uit het gedrukte informatiecircuit. Digitale informatie wordt nu ter beschikking gesteld op basis van licentieovereenkomsten, die wat betreft hun voorwaarden zeer uiteenlopend zijn. Deze licentieproblematiek heeft grote gevolgen voor bibliotheken, eindgebruikers en de informatiemarkt. Gert Goris geeft een overzicht van de meest ingrijpende aspecten van de licenties voor wetenschappelijke tijdschriften.

ELEKTRONISCH PUBLICEREN staat nog in de kinderschoenen. Er wordt veel energie gestoken in techniekontwikkeling, prijssystematiek, nieuwe businessmodellen. Bij dit alles wordt uitgegaan van traditionele, klassieke vormen van publiceren: tijdschriften, boeken, working papers, proceedings en secundaire literatuur als bibliografieën en citatie-indexen. We vinden ze in onveranderde vorm terug in het ‘officiële’ digitale informatiecircuit. Iets nieuws onder de zon is daar niet te ontwaren. Dat heeft natuurlijk alles te maken met het feit, dat dit de structuur is waarmee we vertrouwd zijn en die werkbaar is omdat de posities van wetenschappers, uitgevers en bibliotheken daarin duidelijk zijn en hun belangen min of meer gewaarborgd. Omdat alle partijen in de informatiemarkt proberen hun belangen veilig te stellen, voltrekken nieuwe ontwikkelingen zich slechts heel langzaam.

Wetenschappers zijn uiteraard beducht voor de waardeering van hun wetenschappelijke output. De wetenschappelijke marktwaarde van tijdschriften is daarbij van belang, waarin peer review, impactfactoren en citaties een cruciale rol spelen. Het gevolg is dat elektronische tijdschriften in de regel alleen worden geaccepteerd als daarvan ook een gedrukt equivalent in omloop is. Andere publicatievormen, waarbij het tijdschriftconcept wordt verlaten, worden nog niet voor volwaardig aangezien en zijn derhalve nog geen reëel alternatief.

Bibliotheken hebben voor een belangrijk deel de structuur en ontsluiting van gedrukte informatie vormgegeven en vormen nog steeds een belangrijke schakel tussen de wetenschapper/student en de informatie-industrie en proberen zich in die intermediaire rol te versterken.

Commerciële partijen in de informatiemarkt zullen in de eerste plaats hun economisch belang veilig stellen.

Met name bij grote uitgevers is er een sterke tendens naar

het onderbrengen van volledige tijdschriftfondsen onder één licentiecontract. Dit heeft grote consequenties voor de collectievorming en het selectieproces, de budgettering en de vrij besteedbare middelen bij bibliotheken en voor de informatiemarkt als geheel.

Marktversterking grote uitgeverijen

Het zijn met name de grote uitgeverijen als Elsevier Science en Kluwer Academic Publishers die als eerste hun ‘volledige’ collecties digitale tijdschriften onder één licentie aanbieden. Deze licenties hebben een looptijd van meerdere jaren, waarvoor als tegenprestatie kortingen en ‘mildere’ prijsstijgingen in het vooruitzicht worden gesteld. Het alternatief is een stuk ongunstiger. Bij licenties per titel wordt de ‘marktprijs’ in rekening gebracht en is de prijsindex per jaar hoger. Dus minder informatie voor meer geld. Bibliotheken worden daardoor gedwongen zich met grote, ondeelbare en niet open te breken contracten voor jaren vast te leggen. De consequentie voor de informatiemarkt is misschien nog minder attractief. Door de hoge vaste lasten die hiervan het gevolg zijn, de prijsstijgingen en slinkende budgetten, zijn bibliotheken gedwongen tijdschriften te annuleren van andere uitgevers, die (nog) niet aan koppelverkoop doen. Hierdoor zijn grote uitgevers in staat hun marktpositie nog meer te versterken. Het gevaar bestaat, dat kleine uitgevers door grotere marktpartijen worden weggedrukt of overgenomen als bibliotheken te veel van hun budget vastleggen in megacontracten. Ook zullen de functies van partijen in de aloude informatieketen niet meer logisch en helder blijken. Met name die van tijdschriftagent wordt hierdoor ondermijnd.

Collectievorming

Als hele pakketten elektronische tijdschriften, meestal voor meerdere jaren, moeten worden ingekocht, valt er

Voorbeeld van digitaal aangeboden informatie

weinig meer te selecteren. De collectievorming kan niet worden gestuurd als bij gedrukte tijdschriften, waar op titelniveau kan worden geselecteerd. Naar een optimale collectie kan niet worden gestreefd, omdat er titels beschikbaar komen die absoluut niet voor de doelgroep van belang zijn en tijdschriften niet kunnen worden 'ingeruild' voor betere uitgaven van andere uitgevers die nog geen licenties voor hun integrale tijdschriftenfonds hantieren. De collectie zal daardoor minder afgestemd zijn op de behoeften van de gebruikers.

De meerjarencontracten zorgen ervoor dat bibliotheken elk jaar een groter deel van hun aanschafbudget aan vaste uitgaven besteden, waardoor een kleiner deel vrij besteedbaar is. Daardoor wordt het moeilijk in te spelen op nieuwe onderzoeksactiviteiten en trends.

De kosten kunnen worden gedrukt door met een aantal bibliotheken samen een contract met een uitgever te sluiten. Deze samenwerkingsverbanden of consortia zijn vaak voor de gelegenheid ingesteld en variëren enorm qua samenstelling. Consortia zijn ook een oplossing voor de informatievoorziening ten behoeve van onderzoeksscholen, die door verschillende universiteiten en andere wetenschappelijke instellingen heenlopen. Het vergt ook veel tijd. Vooral in de onderhandelingsfase met een uitgever over een licentieovereenkomst is veel overleg nodig en met meerdere partners is het vaak moeilijk communiceren.

Nog meer problemen

Reeds lange tijd brengen softwarebedrijven of secundaire uitgevers met de door hen ontwikkelde programmatuur collecties tijdschriften van verschillende primaire uitgevers op de markt. Soms zijn voor een instelling producten van verschillende secundaire uitgevers interessant, maar bestaat daartussen een grote mate van overlap, die op de koop toe moet worden genomen. Het gevolg is een inefficiënte besteding van de schaarse beschikbare middelen.

Naast deze dubbele aanschaf hebben we te maken met ongewild informatieverlies. Met name bij genoemde secundaire uitgevers komt het regelmatig voor, dat het pakket van samenstelling wijzigt. Er verdwijnen belangrijke informatiebronnen en er komen nieuwe, soms niet relevante, bij. In tegenstelling tot gedrukte informatie die in eigendom wordt aangeschaft, koopt men bij digitale bronnen in het

algemeen het recht op toegang. Hierdoor komt de archief-functie van wetenschappelijke bibliotheken onder druk te staan. De toegang is meestal geregeld voor de duur van het contract. Als men het contract opzegt, zijn de informatiebronnen uit de jaren waarover men heeft betaald vaak ook niet meer beschikbaar. Als de tijdschriften uit de jaren waarvoor men heeft betaald wel voor de bibliotheek ter beschikking blijven, is dat meestal in de vorm van cd-roms met de dan ter beschikking zijnde software. Voor het onderhoud van de software wordt in de regel geen enkele garantie verstrekt.

In de nieuwste licentiecontracten is de zogenaamde *perpetual access*, ofwel de eeuwigdurende toegang tot de informatie waarvoor is betaald, vaak opgenomen. Daarmee schaffen bibliotheken digitale informatie weer 'in eigendom' aan. Een probleem is echter, dat geen van de uitgevers een uitspraak wil of kan doen over de vorm waarin dat zal gebeuren. Het probleem met cd-roms is al eerder genoemd. Bovendien is dit een medium / informatiedrager die voor informatieoverdrachtelijke doeleinden zijn langste tijd lijkt te hebben gehad. Toegang via de uitgever plaatst die uitgever voor technisch nog niet opgeloste problemen. Hoe kun je de informatie per klant zodanig afschermen dat hij precies krijgt waarop hij recht heeft en een andere klant weer iets anders.

Botsingen

Copyright is een probleem apart. Contractrecht, waaronder licentieovereenkomsten totstandkomen, wordt gedomineerd door het idee van contractvrijheid. Dat betekent dat partijen die een contract aangaan, vrij zijn om te onderhandelen over de voorwaarden voor het gebruik van bronnen waarop copyright rust. Tot voor kort werden geen restricties gemaakt ten aanzien van het zogenaamde 'walk-in-use', waarbij externe gebruikers in de bibliotheek elektronische bronnen mogen raadplegen. Hiermee werd tegemoet gekomen aan de maatschappelijke functie die universiteiten hebben. Volgens de nieuwe wetgeving is dat niet meer mogelijk. Er komt een verbodsrecht voor het gebruik door derden. In deze wetgeving is vooral rekening gehouden met de belangen van de informatieleveranciers en uitgevers zullen in hun contracten op dit punt de wet zoveel mogelijk willen volgen. Ook hier lijken regels en

maatschappelijke functies te gaan botsen. Overigens worden we door de overheid indirect wel gedwongen om gedrukt naast elektronisch te handhaven. De Europese Richtlijn schrijft voor dat voor 'electronic only' het hoge btw-tarief van toepassing is, terwijl voor gedrukt en de combinatie gedrukt/elektronisch het lage tarief geldt. Een volledige overgang naar digitale informatiebronnen is daardoor niet mogelijk. Dat zou voor de meeste bibliotheken eenvoudigweg te duur zijn. Het is in dit geval de wetgever die nieuwe ontwikkelingen en een 'vrije' digitale wetenschappelijke informatie-uitwisseling tegenhoudt. Dit is temeer een achteruitgang, omdat ongeveer tien jaar geleden bibliotheken met een onderwijs- en onderzoekstaak vrijstelling van btw genoten. Hier ligt een gemeenschappelijk belang voor uitgevers en bibliotheken. Zij zouden gezamenlijk bij de Europese en nationale overheid moeten pleiten voor een teruggang naar het oude regime van btw-vrijstelling voor wetenschappelijke informatieproducten, zowel digitaal als gedrukt.

Aanbevelingen

Het licentieprobleem zou op verschillende fronten moeten worden aangepakt.

- Van uitgevers mag worden verwacht dat ze streven naar meer standaardisatie, dat ze research doen op het gebied van technische toegankelijkheid en pogen nieuwe, meer genuanceerde prijsmodellen te ontwikkelen.

- De wetgeving ten aanzien van de 'vrije' uitwisselbaarheid van wetenschappelijke informatie zou moeten worden versoepeld. Uitgevers en bibliotheken moeten hiertoe gezamenlijk optreden tegen de overheid. De rechten berusten veelal bij de uitgevers en die domineren het distributieproces. Hiermee is de wetenschap alles behalve gediend. Naast de copyrightproblematiek en zaken als 'walk-in-use' en documentlevering, zou het btw-tarief moeten worden gelijkgetrokken aan dat voor gedrukte publicaties. Ten behoeve van onderwijs en onderzoek zou zelfs weer een nul-tarief moeten worden ingesteld.

- Bibliotheken zouden zich moeten profileren als dé aangewezen instituten voor de onderhandelingen met informatieleveranciers over de voorwaarden en prijs waaronder digitale informatie wordt verspreid. Op informatiegebied nemen bibliotheken een centrale positie in binnen instellingen voor onderzoek en onderwijs. Zij kennen immers zowel de informatiebehoeften binnen de eigen instelling als de informatiemarkt. Uitgevers proberen voor hun digitale producten de gebruikers rechtstreeks te benaderen. Zij gaan er daarbij aan voorbij dat niet de gebruiker, maar de bibliotheek de middelen beheert om informatie binnen de instelling beschikbaar te stellen.

- Bibliotheken zouden een antwoord moeten vinden op het probleem van de archivering van digitale publicaties. Zij zouden de opslag centraal moeten regelen of landelijk coördineren en kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan de ontsluiting en structurering ervan. Ook kunnen bibliotheken samen met uitgevers de technische toegankelijkheid verbeteren.

- Bibliotheken moeten zich een pro-actieve rol toebedelen in het veranderingsproces naar een digitale informatie-structuur, bijvoorbeeld door een eigen elektronisch publiecennetwerk op te zetten. De kennis omtrent het digitale uitgifteproces bij universiteiten is groot en hun mogelijkheden op dit gebied nemen toe. Er bestaan reeds vele lokale, nationale en internationale initiatieven. Binnen Nederland kennen we onder andere het Roquade-project, een samenwerking tussen de universiteitsbibliotheken van de Technische Universiteit Delft en de Universiteit Utrecht en het Nederlands Instituut voor Wetenschappelijke Informatiediensten (NIWI) op het gebied van elektronisch publiceren.

- Bibliotheken zouden meer research moeten doen naar de nieuwe mogelijkheden die digitaal publiceren in zich heeft. Na enkele eeuwen hebben we de gedrukte informatiestromen goed weten te organiseren. Wat betreft uitbuiting van de mogelijkheden van digitale verslaglegging staan we nog in de kinderschoenen. Ook daarin kunnen bibliotheken een voortrekkersrol vervullen. Onderzoek naar nieuwe mogelijkheden tot het structureren van wetenschappelijk publiceren in een digitale omgeving is opgenomen in de onderzoeksprogramma's van het NIWI en de UB van de Erasmus Universiteit.

- Gezien de in dit artikel geschetste problemen blijft het voorsnog verstandig om het gedrukte informatiecircuit niet af te schaffen, al was het maar vanwege het hoge belastingtarief. Wel zouden we maximaal moeten experimenteren met de mogelijkheden die digitale informatie en digitale communicatiekanalen in zich hebben.

Literatuur

Clark, C. In what are we trading? Authors' rights and publishers' rights in traditional and digital media. In: *Learned Publishing* 12 (1999) 3, 179-189.

Cox, J. Publisher-library relationships in the digital environment. In: *Learned Publishing* 12 (1999) 3, 173-178.

Giavarrà, E. Licensing digital resources: How to avoid the legal pitfalls. In: *Serials: the Journal of the United Kingdom Serials Group* 13 (2000) 2, 111-119.

Giavarrà, E. European Copyright User Platform. In: *IFLA Journal* 23 (1997) 4, 288-289.

Harwood, P. NESLI: an agent for change or changing the agent? In: *Electronic Library* 18 (2000) 2, 121-126.

Landesman, M. en J. van Reenen. Consortia versus reform: Creating congruence. In: *Journal of Electronic Publishing* 6 (2000) 2, 13 p. (www.press.umich.edu/jep/06-02/landesman.html).

Lipinski, T.A. The commodification of information and the extension of proprietary rights into the public domain: Recent legal (case and other) developments in the United States. In: *Journal of Business Ethics* 22 (1999) 1, 63-80.

Long, M. The impact of new technology on journal publishing and document delivery - a publisher's perspective. In: *Interlending and Document Supply* 27(1999) 3, 104-107.

Gert Goris is onderbibliothecaris/hoofd documentaire informatie bij de Erasmus Universiteit Rotterdam en redacteur van *Informatie Professional*.